

הרב משה מרדכי אייכנשטיין
ראש הכולל שעי"י ישיבת יד אהרן ב"ב

שיעורי גדלות

א.

התמיה במשנה וברמב"ם בדין לאחר הזמן

מתני' נידה מו: "בת אחת עשרה שנה ויום א' נדרה נבדקין, בת שתים עשרה שנה ויום א' נדרה קיימין, ובדקין כל שתים עשרה. בן שתים עשרה שנה ויום אחד נדריו נבדקין, בן י"ג שנה ויום אחד נדריו קיימין, ובדקין כל שלש עשרה. קודם לזמן הזה אע"פ שאמרו יודעין אנו לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו אין נדריהם נדר ואין הקדשן הקדש, לאחר הזמן הזה אע"פ שאמרו אין אנו יודעין לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו נדרן נדר והקדשן הקדש..

יש להעיר, שלא בא במשנתנו דין חיוב בת י"ב ובן י"ג בכלל המצות - מה שידוע ומקובל אצלנו מאד, ולא הוזכר אלא לעניין נדרים (ומש"כ בסוף אבות, מהעניין נראה שם שהוא ברייתא חיצונית, והרמב"ם לא גרס כלל, עי' שם). ואולי משום שהתחיל בדין מופלא הסמוך לאיש דנדרים, המשיך לדבר מעניין הנדרים ונכלל בזה כלל המצות והעונשים, ועוד יש לעיין.

וברש"י (ד"ה אפי' אמרו אין אנו יודעין לשם מי נדרנו) כתב: "גדולים הם ובכלל שוטה נמי לא מחזקין להו דסופו לבא לכלל דעת ואין שוטה אלא המקרע כסותו והלך בבית הקברות והיוצא יחידי בלילה אבל תוך הזמן הזה אם יודע לשם מי נדר הוי נדר ואם לאו לא הוי נדר דקטן הוא כו".

והדברים טעונים ביאור, מהי הסברא במה שסופו לבוא לכלל דעת, ומה הנימוק בכך שאינו בגדר שוטה, הלא עכ"פ אינו בר דעת כעת. ובפרט בנדרים והקדשות, שמצינו לגביהם (שבועות כו.) דין האדם בשבועה, לכאורה היה בעי דיהיה בר דעת, בכדי שיהיו פיו וליבו שווים בעידן השבועה.

וברמב"ם הל' נדרים (יא ג) כתב: "...ואחר הזמן הזה שנמצא הבן בן י"ג שנה ויום אחד והבת בת י"ב שנה ויום אחד אע"פ שאמרו אין אנו יודעין לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו דבריהן קיימין והקדשן הקדש ונדריהן נדרים ואף על פי שלא הביאו שתי שערות וזו היא עונת נדרים האמורה בכל מקום".

הרי שהביא את דין דמתני' אף שלא הביאו ב' שערות, והוא לכאורה נגד סוגי' ערוכה להלן, דדנו אי תוך הזמן, דהיינו עונת נדרים, הוי כלפני הזמן או לאחריו לעניין עונשים, אם הביא ב' שערות או דאמרינן שערות אלו משומא הן, והביא רב המנונא ראה מסיפא דמתני' "אחר זמן הזה אע"פ שאמרו אין אנו יודעים לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו נדריהם נדר והקדשן הקדש היכי דמי אי דלא אייתי שתי שערות קטן הוא אלא לאו דאייתי שתי שערות וטעמא דלאחר זמן

הוא דגמר' לה למילתיה הא תוך זמן כלפני זמן". והרי חזינן להדיא דכל שלא הביאו ב' שערות אין נדריהן קיימים כשאין יודעים לשם מי נדרו, דלא כרבינו, וכבר עמד ע"ז במל"מ.

אלא שבאמת עיקר ראיית רב המנונא צריכה עיון, דאם בא להביא ראיה באופן הזה, יכול היה להביא ראיה גם מרישא דמתני' דבן י"ג נדריו קיימין, ועל כרחך שיש לומר דמיירי שאכן לא הביא ב' שערות, ומכל מקום נדריו קיימין ללא בדיקה מפני שבא לכלל הזמן, ואם כן מנ"ל גם הראיה מהסיפא.

אלא שצריך לומר, שמהסיפא הביא, משום שנאמר שאחר הזמן אפי' אומרים אין אנו יודעים לשם מי נדרנו והקדשנו הוי נדריהן נדר, וזה לא מסתבר ליה דיהני בלא שערות, וממילא מוכח שזה רק לאחר הזמן, אבל בתוך הזמן אף אי אית ליה ב' שערות לא הוי כלאחר הזמן.

אולם, לפי זה הלא יש לבעל דין לחלוק ולסבור שאין הכי נמי גם מהסיפא אין ראיה, דדילמא גם כשלא הביאו ב' שערות כיון שהגיע זמןן תו לא אכפת לן כל עיקר אי יודעים או אין יודעים לשם מי נדרו. ויתכן שזו הייתה דעת רבא, שלא הבין את ראיית רב המנונא, כמבואר לעיל מינה בסוגי'. וזו גם הייתה דעת הרמב"ם, שגם אם לדינא קי"ל שתוך הזמן הוי כלפני הזמן (כמו שמשמע בתחילת ההלכה), עכ"פ לאחר הזמן נדריהם נדר אף אם לא הביאו ב' שערות. ונפק"מ לפי זה נמי שהמופלא הסמוך לאיש הלא גם הוא נידון עפ"י השנים, כמו שמשמע ברמב"ם (ה"ד), ולא למפרע עפ"י הבאת השערות (כמו שעולה לדברי רב המנונא וכדעת התוס' בסוגי'), וכ"ה פשיטות מתני'.

ועי' עוד בספר חזון יחזקאל על התוספתא, שהביא ראיה יפה לרמב"ם מלשון התוספתא (ה), ו: "... בתוך הזמן של בדיקות הבן והבת אע"פ שאמרו אין אנו יודעים לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו נדריהם נדר והקדישן הקדש, מעשה ברבי חנינא בן חנינא שהדירו אביו בנזיר והביאו אביו לפני ר"ג והיה רבן גמליאל בודקו אם בא לכלל הסימנין וכו'". ולכאורה אין מובן מהו בתוך הזמן הזה של בדיקות, ובאר שכוונת התוספ' לבדיקות של שערות, כמו שמבואר להלן "בודקו אם בא לכלל סמנין", והיינו שבתוך הזמן הזה שבודקים שהוא אחרי שנות הגדלות, אע"פ שלא בדקו ואמרו שאין אנו יודעים לשם מי נדרנו נדריהן נדר, ויתכן שמשמע שאפי' אם בדקו ולא נמצאו שערות הוי כן, וכדעת הרמב"ם.

כך או כך, השאלה הנ"ל מתעצמת, איך יתכן שאף שלא ידעו לשם נדרו וחזינן דאין להם ב' שערות סבר הרמב"ם דאזלינן בתר שני הגדלות, והלא לכאורה ללא שערות הוו כקטנים, שלכל היותר הגיעו לעונת נדרים והכא הלא לא ידעי למי נדרו, ולמה יהיו נדריהם נדרים, וצריך עיון.

ב.

דין מעל"ע באדם ובבהמה

והנה, לעיל בסוגי' (מד:): לענין גיל הבת הראויה לביאה הביאו את פלוגתת ר"מ ורבנן (והוא משם לעיל בתוספתא), בת שלש שנים דברי ר"מ. וחכ"א בת שלש שנים ויום אחד. ובגמ' התחבטו על מה הפלוגתא ביניהם, עי' בסוגי'. ובתוס' על אתר (ד"ה שלושים) הקשו למה לא נימא כפשטיה,

דפליגי אי בעינן מעל"ע, כדאמרינן בזבחים כה: דשעות פוסלות בקדשים (לעניין בן שנתו) דרבנן סברי דבעי מעל"ע ולכן אמרי דבעי שלוש שנים ויום אחד, ותי' דקים להו לרבנן דהכא לא בעי מעל"ע. וצ"ב במה הוא תלוי אי בעי מעל"ע או לא.

וככלל יש להעיר למה שבאר המורה לצדקה בספרו (ח"ג פרק מט) טעם המילה ביום השמיני כי כאילו עד אז הוא כנפל וכלא יצא כלל מבטן אימו, וע"ד האמור בבהמה שבעת ימים יהיה תחת אמו. ולמה אם כן לא יהיה נדון במעת לעת, כדקי"ל לעניין פדיון הבן, שהרי לכא' לגבי כל עניין התלוי רק בעניין הגופני גרידא כמו השאלה אם יצא מחזקת נפל בעי לדון דין מעל"ע. וכן פשיטא לכא' לעניין ביום השמיני דבהמה, והדברים ק"ו מדין בן שנתו שהתבאר בסוגי' דזבחים הנ"ל דבעי מעל"ע (אמנם, ע"י ברעק"א קמא סימן נו דכתב דביום השמיני אינו נדון במעל"ע, וראייתו מתוס' בערכין יח: ד"ה שנתו, ויש לעיין שם היטב), וצריך עיון.

ומה שנראה לחלק בין בהמה לאדם, שבבהמה לעולם מסתבר למיזל בתר מעל"ע, כי אין ענינה אלא גופני, והוא נדון במעל"ע, שעד שלא הגיעה השעה אין זה נחשב שהיא באה לכלל שנותיה, משא"כ באדם דאיכא ליה דעת, עפ"י דעתו יש לדון באופן יותר שרירותי, שכיון שהוא בכלל יום זה, נעשה גדול עפ"י ידיעתו שבא לכלל שנותיו אלו. וכן לגבי שמיני דמילה, יש לנו לדון שיוצא מתחת אמו עפ"י הגדרתו של יום שמיני שלו, כיון שהאם מוציאתו מתחת כנפיה עפ"י הגדרה של יום, ולא דווקא עפ"י הזמן שהוא נעשה בן יום השמיני בטבע כמו לגבי בהמה.

ומה שלעניין פדיון לא אמרינן כן, הוא מפני ששם הלא הוא חוב ממון ולא נתפס קודם זמן מעל"ע אם בכלל נפל הוא, אבל מצות מילה, דהוא חוב על אביו ואימו, הרי היא מוציאתו מתחת כנפיה ומתחייבים עפ"י יום השמיני מחמת המצוה, וזריזים מקדימים.

ולעניין נדרים, הלא מעיקרו הוא דבר התלוי בדעת בפרט, ולכן ראו חכמים לדרוש ממופלא הסמוך לאיש שנדריו נבדקין כיון שידע להפלות ולפרש ולהבדיל, כי לגבי גדלות של נדרים הדבר תלוי רק בדעת, שכל עיקר נדרים תלוי בדעת, כדילפ' מהאדם בשבועה.

אולם, מצד שני כל שהגיע לכלל שנותיו ונעשה גדול יש לנו לומר שנדריו נדרים אף שאינו יודע למי נדר, שזה מה שבאה המשנה בעיקר לחדש - שאפי' לגבי נדרים, שהם תלויים בדעת, נקבע גיל שרירותי. וזאת, כי כל עיקר עניין קביעות חכמים בהל"מ יסודו באיזה קביעה, אף שהמציאות שאצל אחד הדבר מקדים והשני מאחר. ולאדם בר דעת, הקביעה הזאת עצמה יוצרת אצלו את הדעת, כי הוא מרגיש שנתנו לו אחריות, כמו שאמר רש"י שאינו שוטה, וסופו לכוא לכלל דעת, והרי הוא נכלל בגדר שנתנו חכמים.

והרמב"ם העלה עוד דרגה בסברא זו, ויצאה לו שיטת ההלכה שיש כאן קביעה שרירותית, שכשהוא מגיע לגיל שהוא זמן הגדלות אין לנו לדון בו כלל בדיקה של סמנין, ואף אם להדיא לא ניכרת בו הדעת, כיון שעכ"פ הוא אינו בגדר שוטה. אם כן, עצם קביעת גילו הוא המביאו לידי שם בעל דעת ומפליא קרינן ביה ונדריו נדרים, כי כן הוא אדם בעל הדעת, שעפ"י קביעה חיצונית ויצירת גדר מהל"מ יש לנו להחשיבו בכלל. ואין הדבר תלוי כל עיקר במציאות גופנית, וכמו שנתבאר.

וזהו הטעם וזו המידה שבבואנו לפרש את כל עניין גיל המצות בכן ובבת לכל התורה כולה אנו מפרשים את דין נדרים דווקא, שכן בו אנו רואים שאפי' בעניין המזיק דעת יותר מכל, אין אנו הולכים אלא עפ"י הגדר מהלל"מ בגיל המצוה, ואין אנו אומרים שהוא אינו בכלל האדם בשבועה. עצם הקביעה שהוא והיא בכלל איש ואישה הוא היוצר את הגדר שהם בכלל האדם בשבועה לעניין זה. וממילא מכאן נלמד לכל התורה כולה, וכמו שנתבאר.

ג.

חזקה דרבא

ולהלן בסוגי' אמר רבא קטנה כל י"ב שנה ממאנת והולכת מכאן ואילך אינה ממאנת ואינה חולצת. הא גופא קשיא אמרת אינה ממאנת אלמא גדולה היא אי גדולה היא תחלוץ וכי תימא מספקא ליה ומי מספקא ליה והאמר רבא קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה חזקה הביאה סימנין. וכו', אלא לעולם דלא בדקה ולענין חליצה חיישינן וכי קאמר רבא חזקה למיאון אבל לחליצה בעיא בדיקה.

ולא נתבאר בגמ' מה החילוק בין מיאון לחליצה, שכפשוטו הרי בין כה יש לחלק ביניהם, דלחומרא אזלינן, וכמו שהתחילה הגמ' שסיפוקי מספקא ליה. ועי' רמב"ן שאכן כתב בתירוץ השני שבאמת לא הוצרך רבא לחזקה אלא כדי שתהיה אישה נאמנת עליה, כדלקמן (מח:), ובתי' הראשון כתב שאלמלי החזקה היה על בי"ד לברר, ולא היו יכולים להחמיר עליה שלא תמאן, עי' שם.

ומה שאין סומכים על החזקה לעניין חליצה, המורגל בפי הלומדים להסביר משום דהוי מדאו' או שורש מדאו'. אמנם, עי' בשו"ת רעק"א (סימן ז) שצידד שי"ל נמי משום דאיכא לה חזקת איסור יבמה לשוק מחמת נשואים ראשונים [ולפי מה שצידד שם, שחזקת חיוב במצות וכדו' אינה חזקה כ"כ שלא לסמוך על חזקה דרבא, ייצא שלמשל לעניין להקנות ד' מינים יכול לסמוך על חזקה דרבא, ואין לו לחשוש שמא קטן הוא שקונה ואינו מקנה, ועי'].

והנה, בש"ש (סוף שמעתתא ה') האריך שלכא' לדברי התוס' מוכח שחזקה דרבא היא וודאית מדאו', דהלא כאמור דעת התוס' בכ"מ בסוג' דבמופלא הסמוך לאיש נדון בשנה לפני שהביא ב' שערות (דלא כהרמב"ם הנ"ל), וע"כ הא דלר"ה מלקים אותו על נדרו וכן לדעת ר"י ור"ל לוקים אחרים ע"י זה הוא מפני דסמכינן על חזקה דרבא גם לעניין דאו' (של איסור בל תוסיף וכדו'), והא דאינה חולצת יתכן לפי זה דאינו אלא חומרא מדרבנן בעלמא, עי' שם.

ולפענ"ד יש לחלק בטוב, שחזקה דרבא אם היתה עפ"י הרוב כן, אבל אין לנו רוב לפנינו ע"י, ולכן היא אינה יכולה להוציא מחזקה שעד עתה היו קטנים, דאין לנו וודאות שכעת קרה השינוי שלא קרה עד עתה. ואפי' רוב הנראה לעינינו, כרובא דאיתא ודליתא קמן שהוא רוב בטבע כל הזמן, אין כאן.

ועל כן גם אם אמרינן שיש לסמוך על חזקה דרבא אין זה רק מפני דאמרינן דמופלא הסמוך לאיש הוא מה"ת (כדעת ר"ה ור"י ור"ל), ובהכרח סמכה התורה על כך שבדרך כלל יביא שערות

בזמנו, דלא מסתבר דכל הנידון הוא למפרע אחר שהביא ב' שערות. וגם מסתבר הדבר שעל הגברא להיזהר עפ"י הכלל שהוא נחשב כעת למופלא סמוך לאיש והגיע לעונת נדרים שנדריו נבדקים. אולם, שנבוא לדון בוודאות את המציאות כשהגיע הזמן, דכבר איכא לה כעת ב' שערות שצמחו כעת, כדי להקל עליה להחשיבה כבת חליצה, זה אין אנו אומרים, דהלא יש כאן עכ"פ שינוי מחזקת גופה שהיה עד עתה, ואין כאן רוב לפנינו וכמו שנתבאר.

